

Razporejanje obsojencev na prestajanje kazni zapora*

Franč Brinc**

Uvod

Kazenski zakon¹ določa namen kaznovanja. Med kaznimi je v središču pozornosti kazen odvzema prostosti. Ta kazen je zagrožena za največ kaznivih dejanj in v praksi se lahko izreče vsakemu storilcu, če že ne za prvo kaznivo dejanje, pa zagotovo za drugo ali tretje. Ta kazen zaradi svoje pogoste uporabe prizadene tudi največje število obsojencev in oseb v njihovem najbližjem okolju. Poleg tega je izvrševanje kazni odvzema prostosti za družbo tudi najdražje in družba ima z izvrševanjem te kazni zagotovo dosti več stroškov kot »dobička«, ne glede na navidezno ekonomsko korist, ki jo lahko daje delo obsojencev. Izvrševanje kazni zapora postavlja pred družbo številna vprašanja, tako glede izgradnje in vzdrževanja kazenskih zavodov, opremljenosti zavodov in udobja, ki ga naj nudijo zavodi svojim prebivalcem (obsojencem in delavcem zavoda), kot glede števila in strokovne usposobljenosti delavcev, ki naj delajo z obsojenci. Zlasti pa je pereče vprašanje osnovne usmeritve kazenskega zavoda, ki je odvisna od ciljev, ki si jih družba postavlja z izvrševanjem kazni zapora.

Kazenski zavod je družbena ustanova in kot taka bi morala družbi prinašati določeno korist. Kazenski zavod bi moral izpolnjevati namene, ki se pripisujejo kazni zapora. Tudi kazenski zavod bi moral dati določene »izdelke«. In če je v materialni proizvodnji znano, da je kakovost izdelka odvisna od kakovosti vložka (surovin, polizdelkov), od uporabljenih tehnoloških postopkov, znanja in prizadevanja delavcev, je

treba tudi za kazenske zavode upoštevati podobne zakonitosti. Kakšen bo končni »izdelek« kazenskega zavoda po nekaj dneh, mesecih, letih ali celo desetletjih, kolikor pač lahko traja kazen odvzema prostosti, je prav tako odvisno od številnih okoliščin. Vseh niti ni mogoče natančneje opredeliti. V splošnem pa gre vendarle za tri odločilne okoliščine, in sicer je uspeh kazenskega zavoda odvisen najprej in najbolj od stališča, **kaj je osnovni namen kazni zapora in kako merimo uspeh doseganja tega namena**, nato je odvisen od **kakovosti obsojenca** in njegove zmožnosti in sposobnosti, da doseže kazen zapora svoj namen in končno je uspeh v delu kazenskega zavoda odvisen od **kakovosti kazenskega zavoda**, pri čemer je seveda očitno, da to kakovost le v manjši meri predstavljajo zidovi in oprema kazenskega zavoda (npr. ali spi obsojenec sam ali pa spi v spalnici 15, 20 ali 100 obsojencev, ali jedo obsojenci iz pločevinastih ali iz porcelanastih krožnikov, ali dobijo obsojenci pri jedi može za rezanje mesa, ali dobijo obsojenci pri jedi papirnate prtičke), v dosti večji meri pa je kakovost odvisna od penoloških delavcev, njihovih stališč, znanja, strokovne usposobljenosti in zlasti človeških lastnosti.

Tako se nam pokaže, da pomeni izrek kazni zapora šele del družbene dejavnosti za doseganje namena kaznovanja. S samo pravnomočnostjo kazenske sodbe je dosežen le majhen del družbenih prizadevanj za preprečevanje in zmanjšanje kriminalitete, če ob tem mislimo na namene, ki jih želimo pri samem storilcu kaznivega dejanja in pri drugih ljudeh doseči s kaznovanjem.

S pravnomočnostjo kazenske sodbe se za družbo šele pričnejo pravi in težki problemi. Kam z obsojencem? Ali naj prestaja kazen blizu svojega doma in družine ali čim dlje od doma in sedanjega okolja? Ali naj ga pošljemo v zavod, ki ima šolo, da bo lahko dokončal svoje izobraževanje, ali v zavod v katerem se bo usposabljal za poklic, ali v zavod, v katerem bo lahko le delal in si s tem ohranjal ali pridobival delovne izkušnje za čas po odpustu na prostost? Naj ga pošljemo v zavod v katerem se bo lahko »poboljšal« ali naj ga pošljemo v zavod, v katerem bo lahko ostal vsaj tak, kot je prišel vanj? Težava je v tem, ker nikoli ne vemo, kaj naj pomeni npr. 2 leti ali 15 let zapora, koliko te kazni je odmerjeno za povračilo za storjeno kaznivo dejanje in koliko je namenjeno »poboljšanju« obsojenca. Sodnik v kazenski sodbi nikoli ne zapiše kakšen namen naj doseže izrečena

* Prispevek je prirejen po raziskovalni nalogi Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani z naslovom: »Izvrševanje kazni zapora v odprtih in polodprtih kazenskih poboljševalnih zavodih v SR Sloveniji«. Naloga sodi v raziskovanje o penologiji, za kar je sklenjena dolgoročna pogodba o svobodni menjavi dela med Inštitutom za kriminologijo in Republiškim sekretariatom za pravosodje in upravo SR Slovenije.

** Franc Brinc, doktor pravnih znanosti, znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ »V okviru splošnega namena kazenskih sankcij... je namen kaznovanja:

1. preprečevati storilcu kazniva dejanja in ga prevzgojiti;

2. vzgojno vplivati na druge, da ne bi delali kaznivih dejanj;

3. krepiti moralno socialistične samoupravne družbe in vplivati na razvoj družbene odgovornosti in discipline občanov.« (33. člen Kazenskega zakona SFRJ.)

kazen ali bolje rečeno, kateri izmed več možnih namenov, je pri posameznem obsojencu osnovni. Tako se dogaja, da kazenski zakon določa več namenov kazni zapora, sodnik pri izrekanju kazni pa misli predvsem na en posamezni namen (tega seveda ne zapiše v sodbo), tisti, ki se ukvarjajo z obsojencem med prestajanjem kazni pa zopet sami določajo osnovni namen prestajanje kazni zapora. Končno ima tudi vsak obsojenec **svojo predstavo** o svojem kaznivem dejanju, o »zasluženi« in odmerjeni kazni. Še več, o namenih kazni pri vsakem posameznem obsojencu imajo svoje stališče tudi ljudje, ki obsojenca poznajo (zlasti so pomembne predstave družine o kazni njihovega člana).

Omenili smo le nekatera izmed množice vprašanj, ki se postavljajo ob tem, ko je treba izrečeno kazen zapora izvršiti. V nadaljevanju tega prispevka bomo poskusili natančneje osvetliti samo nekatera od teh vprašanj, ne da bi imeli ob tem namen izčrpno in popolno obravnavati katero izmed njih. Kot je danes v penološki dejavnosti običajno, bomo postavili dosti več vprašanj, kot pa je odgovorov nanje. Če pa ni vprašanj, tudi odgovorov nanje nihče ne išče.

1. Teoretični problemi razporejanja obsojencev v kazenske zavode

Kazen odvzema prostosti je od svojega nastanka do danes doživela številne spremembe. Spreminjali so se nameni tovrstne kazni in načini njenega izvrševanja in še danes ji pripisujejo številne in različne namene kot npr.: zastraševanje (storilca in drugih), usposabljanje za življenje (resocializacija, rehabilitacija), spreminjanje osebnosti (korekcija), maščevanje (retribucija), povračilo škode (restitucija), onеспособitev (karantena, izolacija), prevzgoja in vključevanje v skupnost (integracija, reintegracija).² Osnovni namen pa naj bi bilo varstvo družbe in preprečevanje kriminalitete. Za doseganje tega namena se uporabljajo različni postopki in metode. Danes se bolj poudarja zlasti resocializacija obsojencev, ki naj bi postala osnovna naloga kazenskih zavodov, čeprav javnost pogosto vrednoti kazenske zavode še pretežno kot kaznovalne ustanove. Kazenski zavodi morajo opravljati tudi nalogo čuvanja in nadzorovanja obsojencev, da tako družbo vsaj začasno, dokler traja kazen, zavarujejo pred ponovnimi kaznivimi dejanji obsojencev. Očitno pa je, da samo

čuvanje in nadzorovanje obsojencev ne prispeva bistveno k zmanjšanju kriminalitete, saj ima začasna onеспособitev (izolacija) prestopnikov z odvzemanom prostosti le omejeno vrednost za varstvo družbe pred kriminaliteto.³ Večino kaznivih dejanj vsako leto vendarle storijo tisti, ki prej še niso storili kaznivega dejanja oziroma niso bili zanj obsojeni in od katerih tega nihče ni pričakoval. Zato večine kaznivih dejanj v nobeni družbi pravzaprav niti ni mogoče preprečiti. Tudi, če bi bilo to mogoče, bi imela pri tem najmanjšo vlogo policija in kazensko pravosodje.

Na področju izvrševanja kazni odvzema prostosti je več stoletij prevladovala **kaznovalna teorija** in njeni ostanki so še zelo živi. Nasproti tej teoriji pa se vedno bolj uveljavlja **rehabilitacijska teorija**. Samo z uveljavljanjem rehabilitacijske teorije še nikakor ni opuščena zamisel o kaznovanju, saj pomeni že življenje v kazenskem zavodu, kazen samo po sebi, ne glede na to, koliko si kazenski zavod prizadeva, da bi čim bolj človeško ravnal z obsojenci. Očitno je, da kazenskega zavoda ni mogoče napraviti toliko prijetnega, da zaporniki ne bi imeli življenja v njem za **kazen**. Bivanje v kazenskem zavodu še vedno pomeni odvzem prostosti, ločitev od družine in prijateljev ter pečat, ki se ga odpuščeni obsojenec zelo težko znebi. Tudi najbolj **odprti kazenski zavod**, je v svojem bistvu le **kazenski zavod**. To izhaja iz obsodbe, s katero je izrečena **kazen zapora**, to izhaja iz naziva zavoda, v katerega se razporedi obsojenca na prestajanje kazni (naziv zavoda se vedno glasi »**kazenski poboljševalni zavod**«) pa tudi sam obsojenec in vsi drugi ljudje vedo, da ljudi pošiljajo v kazenske zavode za **kazen**. Današnji napredek je morda le v tem, da si kazenski zavodi tudi načrtno prizadevajo za zmanjšanje negativnih posledic odvzema prostosti, če že lahko tako malo storijo za povečanje pozitivnih posledic prestajanja kazni zapora.

V osnovni razvrstitvi kazenskih zavodov, glede na njihov osnovni namen, imajo danes prednost rehabilitacijsko usmerjeni zavodi, ne glede na to, ali dosegajo enake ali boljše rezultate od kaznovalno usmerjenih zavodov. Glede na tako osnovno razvrstitev zavodov, bi morali izbirati tudi obsojence za te zavode. Če namreč pošljemo obsojenca, ki potrebuje rehabilitacijo in si jo želi, v zavod s kaznovalno usmeritvijo, morda res preprečimo temu obsojencu, da

² Sommer, s. 20.

³ Več o tem glej Manual of Correctional Standards, s. 6—9.

med prestajanjem kazni ne stori novega kaznivega dejanja (z nadzorstvom mu preprečimo beg), vendar samo s tem ne moremo doseči njegovega »poboljšanja«, kar se bo pokazalo kmalu po njegovem odpustu, ko bo ponavljal kazniva dejanja. Lahko pa se zgodi tudi nasprotno, da v rehabilitacijsko usmerjen zavod pošljemo obsojenca, ki po svoji osebnostni naravnosti (še) ni zrel za tak zavod, saj ni pripravljen vlagati lastnih naporov za lastno rehabilitacijo in si je niti ne želi.

Večina kazenskih zavodov v svetu je danes še pretežno kaznovalno in nadzorovalno usmerjena, če to usmerjenost ocenjujemo po prizadevanjih zavodov za vzdrževanje reda in discipline, po zaprtosti zavodov, oboroženih stražarjih, visokih obzidjih z električno žico ter drugimi fizičnimi in elektronskimi sredstvi za čuvanje obsojencev. Drugi vidik, ki kaže na tako usmerjenost zavodov pa je sestava in usposobljenost osebja v zavodih. V večini kazenskih zavodov prevladujejo nadzorstveni delavci, teh je največ in imajo tudi največ »oblasti« nad obsojenci, saj so problemi varnosti zavodov in nadzorovanja obsojencev bolj pomembni od problemov prevzgoje in poboljševanja obsojencev. Rehabilitacija se le dodaja osnovni vlogi kazenskega zavoda, to je čuvanju obsojencev in preprečevanju begov. Če bi bil resnično osnovni namen izvrševanje kazni zapora rehabilitacija obsojencev, potem zagotovo kazenski zavodi ne bi bili takšni kot so. V praksi se pogosto zamejnjuje zamisel z resničnostjo, tako govorimo o rehabilitaciji obsojencev, v resnici pa mislimo na njihovo nadzorovanje, ne glede na osnovni tip zavoda (zaprti, polodprti, odprti). Tudi, ko razporejamo obsojence v polodprte in odprte zavode, je osnovni kriterij za razporejanje praviloma njihova begosumnost, oziroma sposobnost, da bodo spoštovali red, disciplino in pravila vedenja v zavodu, da ne bodo zlorabili odsotnosti strogega zavarovanja ter stvarnih in osebnih preprek za beg. Kakor hitro pa obsojenec zlorabi zaupanje in pobegne, je vrnjen v zaprti zavod. To vse pa le dokazuje, da je čuvanje in nadzorovanje obsojencev še vedno osnovna skrb pri izvrševanju kazni odvzema prostosti in da je rehabilitacija drugotnega pomena. Tudi sicer doživi kazenski zavod uradno in javno kritiko, če obsojenci uspejo pobegniti iz zavoda, nobene kritike pa ne doživi, če obsojencev ne rehabilitira. Javnost se zanima predvsem kako varen je kazenski zavod in ali dovolj preprečuje možnost pobega, malo pa se zanima, ali obsojenci

uživajo rehabilitacijo in ali bodo rehabilitirani po prestani kazni. Če obsojenec ni rehabilitiran, je javnost vedno pripravljena verjeti, da obsojenca »ni bilo mogoče poboljšati«, malokdo pa je pripravljen razmišljati tudi o neprimernosti kazenskega zavoda in nezmožnosti, da bi sploh lahko rehabilitiral obsojence.

Danes je na splošno še preveč kazenskih zavodov, ki so pretežno kaznovalno usmerjeni in nudijo premalo možnosti za rehabilitacijo tudi tistim obsojencem, ki so morda še sposobni rehabilitacije. To še zlasti velja za obsojence, ki so prvič storili kaznivo dejanje ali jim je bila izrečena prva zaporna kazen. To pomeni, da bi se morali tudi kazenski zavodi bolj prilagajati različnim vrstam obsojencev in ne kakor je običajno danes, da se morajo samo obsojenci prilagajati kazenskemu zavodu in režimom v njih. V kazenske zavode razporejamo obsojence ne glede na to, ali spadajo v posamezni zavod in ali jim bo bivanje v takem zavodu koristilo.

1.1. Razvrščanje kazenskih zavodov

Glede na prevladujočo funkcijo lahko kazenske zavode razvrstimo na tri osnovne vrste in sicer na: hierarhične, diferencirane in avtonomne zavode.⁴

Hierarhični kazenski zavod vedno bolj pripada preteklosti kot najstarejša vrsta kazenskega zavoda, ki je namenjen izključno čuvanju in nadzorovanju obsojencev. Zato se obsojenci razvrščajo glede na njihovo nevarnost v zavode z največjo varnostjo, v zavode s srednjo varnostjo in v zavode z najmanjšo varnostjo. Ti zavodi so med seboj v hierarhičnem odnosu z namenom, da bi si obsojenci iz bolj zaprtih zavodov prizadevali za premestitev v zavode s svobodnejšim sistemom prestajanja kazni, oziroma se premestitev iz svobodnejšega v bolj zaprti sistem uporablja kot kazen za kršitev reda in discipline. Tak hierarhični sistem organizacije kazenskih zavodov nikakor ni združljiv z rehabilitacijo, ker pri obsojencih ne razvija tistih lastnosti in sposobnosti, ki jih želimo doseči z rehabilitacijo. Prizadevanja obsojencev, da bi se »poboljšali« najbolj zmanjšujejo nejasni kriterij za premeščanje iz bolj zaprtih v manj zaprte zavode. Poleg tega je treba upoštevati dejstvo, da morajo biti vsi zavodi ves čas popolnjeni z obsojenci iz čisto ekonomskih interesov poslovanja kazenskih zavodov, zato se pre-

⁴ Steele, Jacobs, s. 154.

meščanje niti ne izvaja oziroma vsaj ne takrat, kadar bi bilo to po strokovnih kriterijih (če bi taki kriteriji bili) potrebno. Obsojenci prav kmalu spoznajo, da gre le za obljube penoloških delavcev, ki se ne uresničijo in da delavci uporabljajo pri premeščanju pogosto kriterije, ki jih obsojenci sploh ne razumejo. Zato tudi opustijo prizadevanje, da bi si prislužili tako premestitev. Pri obsojencih se lahko pojavijo še številni drugi razlogi, da si nehajo prizadevati za premestitev v drug zavod, čeprav bi se po stališčih delavcev zavoda obsojencem tako prizadevanje »moralo« splaćati. Obsojenci sami so pogosto dosti bolj praktični in iznajdljivi, kot si to lahko predstavljajo penološki delavci.

Diferencirani kazenski zavod se pojavi tedaj, ko imamo na voljo dva kazenska zavoda in nastane vprašanje, v kateri zavod naj razporedimo obsojenca ob nastopu kazni. Kriteriji za razvrščanje obsojencev v različne zavode so lahko zelo različni. Tako se lahko obsojenci razvrščajo glede na vzroke prestopništva, glede na potrebe tretmana obsojencev ali pa glede na potrebe vzdrževanja reda in discipline v zavodu. Osnova za tak diferencirani sistem izvrševanja kazni zapora pa je prepričanje, da je mogoče vzroke za prestopništvo prepoznati in prestopnike strokovno obravnavati, torej izvajati nad njimi ustrezen tretman. Izhodišče tega sistema je, ker so za prestopništvo različni vzroki, so potrebni prestopnikom različni tretmani, zato morajo biti različni tudi kazenski zavodi. Pri tem razvrščanju se upoštevajo praktični kriteriji kot npr. spol, starost, vrsta kaznivega dejanja, dolžina kazni, bližina prebivališča obsojenca, potrebe po šolanju, potrebe po poklicnem usposabljanju, potrebe po posebnem tretmanu npr. alkoholikov, narkomanov, telesnih ali duševnih bolnikov. Kriteriji pri razvrščanju obsojencev v različne zavode so lahko tudi ugotovitve klinične diagnoze, kriminalne prognoze ali kriminalne tipologije. Premeščanje obsojencev iz ene vrste zavoda v drugo se opravlja glede na potrebe tretmana, saj temelji sistem izvrševanja kazni na predstavi, da so različni zavodi tudi v resnici sposobni nuditi obsojencem različni tretman.

Avtonomni kazenski zavod je naj sodobnejši in najnovejši. Njegovo bistvo je v tem, da obsojenec prestaja v istem kazenskem zavodu vso izrečeno kazen in je vsak posamezni zavod sposoben hkrati obravnavati vse vrste obsojencev, nudi istočasno vse vrste tretmana in združuje vse vrste varnosti, ko nekateri obsojenci uživajo največjo dovoljeno prostost in vse mogoče ugod-

nosti in pravice, drugi v istem zavodu pa imajo manj takih ugodnosti in pravic. Vendar kljub temu vsi obsojenci živijo v eni skupnosti, pod isto streho in z istimi penološkimi delavci. Tak tretmansko in varnostno »mešani« zavod je po zmogljivosti majhen zavod, vendar z veliko tretmanskega osebja in strokovnim obravnavanjem vseh obsojencev, ne glede na dolžino izrečene kazni in ne glede na vrsto kaznivega dejanja, ki ga je obsojenec storil. Ti kazenski zavodi so s svojim delovanjem močno usmerjeni v skupnost (»community correction«, »community oriented treatment«). Tak zavod je hkrati sprejemni, opazovalni in tretmanski zavod. Zavod mora biti dobro povezan s krajevno skupnostjo, saj posamezniki in skupine iz skupnosti pomagajo zavodu pri rehabilitaciji obsojencev. Za krajevno skupnost je obsojenec iz nje le začasno izločen in se bo prej ali slej vrnil zopet nazaj. Čim bolj se obsojenec vključuje v to skupnost, manj bo imel težav po prestani kazni in bolj verjetno je, da se bo med prestajanjem kazni tudi kaj poboljšal in pripravil za življenje v skupnosti, v katero se bo po prestani kazni vrnil. Če obsojenec potrebuje pomoč pri urejanju odnosov s skupnostjo, mu tako pomoč nudijo že med prestajanjem kazni. Doslej se je še vedno pokazalo kot neuspešno nudenje pomoči šele po prestani kazni, saj po odpustu iz zapora, obsojencu zanesljivo ni mogoče nuditi nič več pomoči, kot je to bilo mogoče že med prestajanjem kazni. Pravzaprav pa je sploh vprašanje, čemu bi bilo treba obsojencu nuditi »pomoč«, če je ob odpustu s prestajanja kazni rehabilitiran. Vse kar obsojenec potrebuje za življenje po prestani kazni, se lahko uredi že med prestajanjem kazni, kajti nobenemu obsojencu (ki je rehabilitiran) ni po odpustu iz kazenskega zavoda prijetno, če še naprej ostaja »obsojenec«, ki mu različne službe in organi nudijo pomoč, ga vodijo v svoji evidenci kot »obsojenca«, in ga s tem tudi nadzorujejo. Odpust po prestani kazni bi moral pomeniti tudi polnopravno in popolno vrnitev človeka v skupnost, če so se med prestajanjem kazni uresničile teoretične zamisli o namenih kaznovanja. Če pa to ni doseženo ali teh namenov celo ni mogoče doseči, je treba to tudi odkrito povedati in priznati sebi, družbi in obsojencem. Iz izvrševanja kazni zapora bi morali čim prej odstraniti pojav, da penološki delavci govorijo eno, mislijo drugo in delajo tretje. To še zlasti velja v zvezi z rehabilitacijo in poboljševanjem obsojencev.

V avtonomnem kazenskem zavodu temelji varnost na izhodišču, da se jo najbolje zagotovi s pozitivnim programom obravnavanja obsojencev in da je treba ob aktivnosti obsojencev pričakovati tudi tveganje za pobege. Vendar je v praksi to tveganje v dobro urejenih zavodih neznatno ter za zavod in za družbo sprejemljivo in nemoteče. Delavci, ki ob današnjih penoloških in kriminoloških spoznanjih še vedno želijo iz kazenskih zavodov napraviti človeško puščavo in iz obsojencev izobčence, ne bi nikoli smeli priti v kazenski zavod, če pa so že v zavodih, bi jih morali čim prej zapustiti in si poiskati ustrežnejše delo. Delo v kazenskih zavodih je družbeno preveč odgovorno, težko in zahtevno, da bi si lahko posamezni penološki delavci v kazenskih zavodih postavljali svoje zasebne cilje in bi bojevali svoj lastni boj zoper kriminaliteto, tako kot si ga sami zamišljajo. Tak boj je lahko za družbo zelo nevaren, boleč in prinaša več škode kot koristi.

1.2. Načini vodenja kazenskih zavodov

Kakšen bo kazenski zavod, kaj bo lahko nudil obsojencem in kaj bo zahteval od obsojencev je močno odvisno od načina vodenja kazenskega zavoda. V zakonih bi zaman iskali napotila, kako naj upravniki in drugi vodilni delavci vodijo kazenski zavod. Za njihovo neposredno delo jim tudi nihče od nadzornih organov ne daje natančnejših navodil, še več, tudi nihče ne more npr. s pregledom dela kazenskega zavoda nikoli ugotoviti, kako se le ta vodi. Tako ali drugače je veliko odvisno zlasti od vodje zavoda. Ta s svojimi zamisljimi vpliva na vse ostale delavce, čeprav poteka ta proces lahko tudi po obratni poti, da ostali delavci vsiljujejo svoje poglede vodji zavoda. Med njimi mora vladati določena vsklajenost in enotnost pogledov, sicer pride prej ali slej do razdora v vodenju zavoda. Kazenski zavod je vedno tak, kakršen je njegov vodja.

V kazenskem zavodu temelji vsaka odločitev glede reda, discipline in dela, organizacije nadzorstva in zavarovanja na predvidevanju bodočega vedenja obsojencev. Na tem področju sta se uveljavili doslej dve osnovni teoriji vodenja zavodov,⁵ po katerih lahko tudi razvrščamo kazenske zavode. **Prva teorija** predstavlja tradicionalni način vodenja kazenskih zavodov, ki temelji na strogem nadzorovanju obsojencev.

Teorija temelji na prepričanju, da obsojenci zavračajo red in disciplino, da so leni in zavračajo delo, zato jih je treba siliti k delu, da so nesposobni za sodelovanje z osebjem, da želijo biti vodeni, da ne želijo prevzemati odgovornosti za svoje odločitve in nimajo nobenih življenjskih ciljev. Zato je opravičeno in potrebno obsojence nenehno nadzorovati in jih zastraševati s kaznovanjem, ker se le tako lahko uresničijo cilji izvrševanja kazni zapora. Ta teorija je vedno bolj zastarela. Dejstva, ki so jo ovrgla niti ni potrebno naštevati. Kljub temu tak način vodenja kazenskih zavodov še nikakor ni odmrlo.

Druga teorija pa predstavlja novejši način vodenja kazenskih zavodov in temelji na vključevanju obsojencev v vodenje ter organiziranje dela in življenja v kazenskem zavodu. Teorija temelji na prepričanju, da so za človeka telesni in duševni napor, ki jih zahteva delo naravni in potrebni in da zastraševanje in zunanje nadzorstvo niso edini načini, s katerimi se da nekoga pripraviti k izvrševanju določenih nalog. Če je človek za neko stvar resnično zavzet, bo delal tudi brez prisile in zastraševanja. Zavzetost za delo in za druge dejavnosti v kazenskem zavodu pa narašča vzporedno s prednostmi, ki jih prinaša obsojenčeva aktivnost pri delu. Če človeka postavimo v ustrezne okoliščine, ne le da sprejema odgovornost, temveč jo celo išče zaradi samopotrjevanja, pridobivanja samospoštovanja ali položaja v grupi, v kateri deluje in se želi uveljaviti. Poleg tega je večina ljudi sposobna probleme odkrivati in jih reševati. Tudi med obsojenci se vedno najdejo sposobni ljudje, vprašanje je samo, ali bodo uporabili to svojo sposobnost v korist ali v škodo kazenskega zavoda. Ljudje so po naravi ustvarjalni in imajo še druge sposobnosti, ki jih je treba samo odkriti in koristno uporabiti za reševanje problemov, ki nastajajo v kazenskem zavodu ob sožitju obsojencev in delavcev. Kljub temu, da se danes na splošno pri »industrijskem« delu zelo malo izkoriščajo intelektualne sposobnosti človeka, bi si morali v organizaciji kazenskega zavoda prizadevati za večje izkoriščanje sposobnosti obsojencev. Vsak obsojenec je ne le telesno temveč tudi razumsko in čustveno bitje, ki stremi k zadovoljevanju vseh svojih človeških potreb tudi med prestajanjem kazni zapora, čeprav v odtujenem in umetnem svetu.

Po prvi teoriji se vodi kazenski zavod z nadzorstvom in uporabo sile, po drugi teoriji pa se pričuje obsojence k vodenju zavoda, kar omogoča, da obsojenci vlagajo osebne napore za

⁵ Van Wingham, s. 328.

uresničevanje svojih ciljev in potreb. Pri tem pa se enakopravno upoštevajo potrebe obsojencev in potrebe kazenskega zavoda. Bistvo vodenja kazenskega zavoda po drugi teoriji je v tem, da se nadzor izvaja le kot funkcija zasledovanja višjega cilja v delovanju zavoda in ni nadzor sam sebi namen, kot je to pri vodenju zavoda po prvi teoriji, kjer je nadzor pravzaprav končni cilj izvrševanja kazni zapora. Druga teorija ima vedno več pristašev, čeprav je vodenje kazenskega zavoda po njej dosti težje, ker zahteva od osebja več naporov, več znanja, več intelektualnih in čustvenih naporov, vendar pa je vse to poplačano z boljšimi končnimi rezultati izvrševanja kazni. Pa tudi vse delo in življenje v zavodu teče bolj umirjeno, odnosi med obsojenci in delavci so bolj človeški, bolj sproščeni, bolj zaupljivi, med njimi je več zaupanja in spoštovanja, delavci se počutijo tudi osebno bolj varne. Obsojenci in delavci imajo občutek, da živijo v normalni človeški skupnosti oziroma imajo občutek, da poskušajo iz zaporske prisilne družbene skupnosti ustvariti vsaj znosno, če že ne prijetno človeško skupnost. Čim bolj ugodno je medsebojno družbeno vzdušje v kazenskem zavodu, večje zadovoljstvo doživljajo delavci in obsojenci, to pa spodbuja delavce in obsojence, da v urejanje medsebojnih razmerij vlagajo še več naporov in si prizadevajo za »normalizacijo« življenja v kazenskem zavodu. Ugodno družbeno vzdušje spodbuja delavce in obsojence, da so ustvarjalni v svojem delovanju. Tako vzdušje pa že samo po sebi zavira tiste, ki bi sicer delovali razdiralno (destruktivno in deviantno). Zaporniška skupnost se tako postopoma spreminja v terapevtsko skupnost, kjer vsak posameznik v tej skupnosti in skupnost kot celota deluje zdravilno. Ali bo tak zavod imel tudi boljše končne rezultate izvrševanja kazni zapora (če ob tem zanemarimo bistveno vprašanje, kaj sploh je rezultat ali uspeh izvrševanja kazni), niti ni tako pomembno. Bolj pomembno je, da dve različni »vrsti« ljudi (obsojenci in delavci) živita skupaj v največjem možnem sožitju, saj vsi želijo, da bi imeli od življenja v zaporu kar najmanj škode in čim več koristi. Vsak človek si želi mirno življenje, brez večjih pretresov, pa naj si bo to na prostosti ali v zaporu. Kazenski zavodi, vodeni po klasični nadzorstveni teoriji pa se ravno v tej usmeritvi najbolj razlikujejo od terapevtsko usmerjenih zavodov, saj so med delavci in obsojenci nenehna nasprotja, nasprotja pa so tudi med samimi delavci glede na raz-

lične poklice in naloge (»role conflict«),⁶ zlasti med delavci za nadzorstvo in delavci za tretman. To nasprotje je nenehna prepreka za izpolnjevanje »poboljševalne« vloge kazenskega zavoda in za izgradnjo ustvarjalnih medsebojnih odnosov. Največja ovira za ustvarjalne medsebojne odnose v zavodu pa so nizka izobrazba nadzorstvenega in drugega osebja ter hierarhično vodenje kazenskega zavoda, kar vse samo še povečuje že obstoječi naravni prepad med obsojenci in delavci. Iz vsakdanjega življenja vemo, da je danes že vsak prepad mogoče premostiti, če ljudje poznajo sredstva za to, če imajo znanje in če to želijo. Na žalost pa je resnica ta, da danes ljudje lažje premostimo prepade in razdalje med različnimi deli zemeljske oble kot pa med ljudmi, pogosto tega ne znamo storiti niti med najbližjimi ljudmi (starši in otroci, zakonci, prijatelji, sosedi). Vodja kazenskega zavoda, ki resnično želi karkoli spremeniti v življenju in delu kazenskega zavoda, mora skrbeti za usposabljanje delavcev še za kakšno drugo in ne samo za nadzorstveno vlogo. Ugodno družbeno vzdušje v kazenskem zavodu ne nastane samo od sebe, temveč si je treba zanj nenehno in načrtno prizadevati, pospeševati boljše in naprednejše oblike dela in spodbujati sodelovanje med delavci in obsojenci.

1.3. Prilagajanje zavodov potrebam obsojencev

Če želimo z izvrševanjem kazni zapora doseči tudi rehabilitacijo obsojenca, je treba življenje in delo v kazenskem zavodu tako organizirati, da bo odšel obsojenec s prestajanja kazni sposobnejši za življenje na prostosti, kot je bil ob prihodu v zavod. Zato mora kazenski zavod omogočiti take pogoje življenja in dela, kjer je tudi možnost zlorab in napak: da bi obsojenca naučili delati pravilno, mora imeti možnost delati napake, da bi ga naučili biti točen, mora imeti možnost zamujati, da bi ga naučili poštenja, pravičnosti in vljudnosti, mora imeti možnost, da se pokaže nepošten, nepravičen in krut. Če želimo, da bo obsojenec po odpustu spoštoval osebnost drugih ljudi, moramo v zavodu spoštovati vsakega obsojenca in ga obravnavati kot osebnost. Osebnost zavoda mora biti zato skrbno izbrano in prežeto s spoznanjem, »da so obsojenci ljudje«,⁷ da to želijo ostati ali postati in da tudi družba od zavodov pričakuje, da se obsojenci vrnejo s prestajanja kazni kot ljudje,

⁶ Brooks, s. 23.

⁷ Scudder, s. 5.

ki bodo poiskali svoj prostor med drugimi ljudmi na prostosti. Zlasti je pomembno, da obsojenci ohranijo ali si pridobijo samospoštovanje, da se sami pripravljajo na vrnitev v skupnost in da se pripravljajo na njihovo vrnitev tudi ljudje na prostosti.

Med delavci in obsojenci bi se morali razvijati odnosi.⁸

— **zaupanja**, kar bi omogočilo graditev vsega življenja in dela v zavodu na polni odgovornosti in izvrševanju dolžnosti vsakega posameznika in vseh skupaj, ko bi vsakdo storil kar največ more. Za doseganje tega pa je treba voditi kazenski zavod na demokratičen način, ko se naloge posameznikom dodeljujejo v soglasju med njimi in tistimi, ki naloge dodeljujejo in skrbijo za njihovo izvrševanje;

— **strpnosti**, kar pomeni, da se v zavodu ne uporabljata avtoriteta in ukazovanje, da je med obsojenci in delavci doseženo odprto izražanje njihovih potreb in čustvenih stanj. Spodbujati je treba svobodo in odprtost mišljenja, izražanja in govora. Ker svoboda vedno pomeni omejevanje, pelje to k samodisciplini, kar je lahko eden od pomembnih dejavnikov pri spreminjanju osebnosti;

— **odkritosti**, kar zahteva odpravo taktiziranja, prevar in hinavščine. Vse, kar se dela, se dela odkrito in pošteno. Ne sme biti nobenih skrivnosti, ki bi vzbujale sum pri obsojencih. Obsojenci morajo biti seznanjeni z vsemi pravili delovanja zavoda, s stroški zavoda, z višino in načinom obračunavanja njihovega zaslužka, z načrti za njihov odpust, z gospodarskimi in drugimi težavami zavoda;

— **celovitosti** obravnavanja obsojenca, ko se obsojenca ves čas opazuje in vrednoti kot celovito osebnost s svojimi dobrimi in slabimi lastnostmi, s svojimi sposobnostmi, zmožnostmi in omejitvami. Tak pogled na obsojenca odvrta pozornost osebja od drobnih napak, dejanj in pomanjkljivosti obsojenca. Delavci se zavedajo, da idealnih ljudi ni, zato »idealnosti« vedenja, ravnanja in izražanja ne zahtevajo niti od obsojencev. Vsakdo ima svoje napake in pomanjkljivosti, to je treba torej dopustiti tudi obsojencem, le naučiti jih je treba, da bodo z njimi po odpustu na prostosti lažje živeli, kot so morda z njimi živeli pred prihodom v kazenski zavod. Človek ni po sami naravi niti samo dober niti samo slab, je pač tak, kot ga je napravilo okolje in kot mu najbolj ustreza v določenem življenjskem položaju. Kazenski zavod pa je po svoji naravi

tako okolje, ki prej spodbuja in odkriva človekove napake in slabe strani njegovega značaja, kot pa dobre strani človekove osebnosti. Za to pa je še najmanj odgovoren obsojenec sam, odgovornejši je sedanji pravosodni in družbeni sistem, pa tudi kazenski zavod z vso svojo organizacijo, življenjem in delom in s stališči, kaj v resnici sploh je in kaj pomeni za človeka in družbo kazni odvzema prostosti.

2. Praktični problemi razporejanja obsojencev v kazenske zavode

Vsak dan znova se postavlja vprašanje, kam razporediti obsojenca, ki je obsojen na kazni zapora. Vprašanje se postavlja zato, ker smo ustvarili za razporejanje obsojencev v različne vrste kazenskih zavodov pravila, ki ustrezajo našim zamislim o različnosti obsojencev, o njihovih različnih potrebah in o različnosti kazenskih zavodov, ki ustrezajo različnosti obsojencev. Za malo katero sedanje pravilo o razporejanju obsojencev v kazenske zavode bi lahko našli utemeljeno razlago. To še posebej velja, če imamo pred očmi rezultate proučevanja podobnosti in različnosti med posameznimi kazenskimi zavodi. Pa še ob teh ugotovitvah se postavlja vprašanje ustreznosti meril za ugotavljanje takih podobnosti in razlik. Vemo le, da je pravna norma še najmanj zanesljivo merilo za ugotavljanje resničnosti. Tudi če s predpisom postavimo razlike med zavodi (pogosto pa niti predpis ne postavlja teh razlik in so razlike bolj plod domišljije ljudi, ki se ukvarjajo s problemom kot rezultat resničnosti), to še zdaleč ne pomeni, da bodo te postavljene razlike v resničnosti tudi obstajale. Primer za to je poskus razvrščanja kazenskih zavodov na odprte, polodprte in zaprte kazenske zavode, kjer je samo iz predpisov težko ugotoviti kakšne so razlike med njimi, še težje pa je take razlike ugotoviti v resničnosti.⁹ Težava je že v tem, kam se naj postavi opazovalec, ki išče razlike med zavodi, ali naj opazuje zavode od zunaj ali pa naj gre v zavode in išče razlike znotraj samih zavodov. Rezultati enega in drugega opazovanja bodo močno različni. Kaj bo opazovalec sploh opazil, pa je že po naravi omejeno in določeno s tem, kaj je sploh sposoben opaziti in kaj hoče opaziti. Tistega o čemer ne

⁹ Glej nekatere ugotovitve v Brinc, Kazenski zavod kot terapevtsko okolje; Brinc, Obsojenčeva percepcija delavcev kazenskega zavoda; Brinc, Družbeno vzdušje v kazenskih poboljševalnih zavodih.

⁸ Primerjaj Bagnel, s. 108.

razmišlja, nikoli ne more opaziti. Kot za vsako človekovo dejavnost, tako veljajo tudi za opazovanje in iskanje razlik med zavodi določene psihološke zakonitosti, ki jih je treba upoštevati, ko razmišljamo o razlikah med zavodi.

2.1. Razporejanje obsojencev v kazenske zavode po predpisih SR Slovenije

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (Ur. l. SRS, št. 17/78) določa predvsem dve merili za razporejanje obsojencev v kazenske zavode in sicer:

— **višino izrečene kazni**, ko določa, da se kazenski poboljševalni zavodi delijo na **zapore**, v katerih prestajajo obsojenci kazen do enega leta zapora¹⁰ (19. člen zakona) in na **kazenske poboljševalne domove**, v katerih prestajajo obsojenci kazni daljše od enega leta zapora (18. člen zakona).

— **potrebo**, koliko mora biti **omejena prostost obsojencev**, ko določa, da se kazenski poboljševalni domovi delijo na zaprte, polodprte in odprte kazenske poboljševalne domove. Zaprti kazenski poboljševalni dom ima lahko odprte in polodprte oddelke ter oddelke za mlajše polnoletnike (17. člen zakona). Zaporji pa so **zaprti kazenski poboljševalni zavodi** (19. člen zakona), lahko pa so pri njih polodprti in odprti oddelki.

Navodilo, ki ga je predpisal republiški sekretar za pravosodje (Ur. l. SRS, št. 3/79) določa, da se razporedijo obsojenci v odprte zavode ali oddelke, če so obsojeni zaradi kaznivih dejanj zoper varnost javnega prometa (točka II/4 navodila) oziroma, če so osebno urejeni in če se da utemeljeno pričakovati, da bo prestajanje kazni v odprtem zavodu ugodno vplivalo na njihovo prevzgojo (točka IV. navodila).

2.2. Ocena kriterijev za razporejanje obsojencev v kazenske zavode

Opisani kriteriji za razporejanje obsojencev v kazenske zavode so vedno manj strokovno sprejemljivi. To velja tako za kriterij dolžine izrečene kazni, kot za kriterij obsojenčeve nevarnosti po kateri se obsojenci razporejajo v zaprte, polodprte in odprte kazenske zavode oziroma oddelke. Pa tudi kriterij upoštevanja vrste stor-

jenega kaznivega dejanja postaja strokovno vedno bolj sporen. Morda je od navedenih kriterijev še najbolj sprejemljiv kriterij razporejanja obsojencev v zaprte, polodprte in odprte zavode glede na osebnost obsojencev, s pogojem, da bi se osebnost obsojencev proučevala po drugačnih kriterijih, kot se to danes dela in zlasti, če bi osebnost storilca kaznivega dejanja dobila večji pomen že pri odmeri in izreku kazni in ne šele po pravnomočnosti sodbe.

Danes je tako v predpisih kot v praksi najbolj izoblikovan kriterij za razporejanje obsojencev v kazenske zavode dolžina izrečene kazni.¹¹ Ta je vedno tudi prvi kriterij (če ob tem zanemarimo kriterij spola ter kriterij polnoletnosti oziroma mladoletnosti), ki ga uporabi sodnik temeljnega sodišča, pristojen za izvršitev kazni zapora (oziroma kazni mladoletniškega zapora). Na tem področju, pa je zaradi predpisa o razlikovanju med zapori in oddelki zaporov, nastala množica težav. Čeprav zakon ne postavlja nobenih razlik med zaporom in oddelkom zapora glede na višino kazni, ki jo naj prestopi obsojenec v zaporu ali v oddelku zapora, pa je z navodilom določeno, da v oddelkih obsojenci prestajajo le krajše kazni, praviloma do treh mesecev zapora. Taka ureditev (ki sploh ne temelji na zakonu) ima za posledico, da morajo obsojenci iz območij, kjer so ustanovljeni oddelki zaporov (Novo mesto, Radovljica, Murska Sobota, oddelek v Novi Gorici si je že »prijobil« pravico, da zadrži tudi obsojence z daljšimi kaznimi od treh mesecev) na prestajanje kazni v zapore, ki so krajevno precej oddaljeni od prebivališč obsojencev (Ljubljana, Maribor). V najslabšem položaju so obsojenci iz območij temeljnega sodišča Celje in Kranj, ki morajo ne glede na dolžino kazni na prestajanje kazni v Ljubljano oziroma v Maribor, ker na njihovem območju ni zapora oziroma oddelka zaporov, oziroma ti ne sprejemajo takih obsojencev (Celje).

Že opisana ureditev razporejanja obsojencev na prestajanje kazni v SR Sloveniji kaže, da je ta sistem dokaj zamotan, neenoten in pravzaprav brez vsakih strokovnih penoloških kriterijev. Je pač tak, kot ga določa predpis, nihče pa ni in še vedno ne razmišlja, kaj je v njem dobrega ali slabega in kako bi se ga dalo izboljšati, da bi zadovoljil vsaj kateremu od številnih danes

¹¹ Glej tudi Matić, s. 28.

¹⁰ »Izjemoma lahko prestajajo v zaporih kazen tudi obsojenci z daljšo kaznijo zapora, če so dani pogoji za izvajanje ustreznega prevzgojnega programa« (drugi odstavek 19. člena zakona o izvrševanju kazenskih sankcij).

Čejović pa pravi, da je osnovni kriterij za razporejanje obsojencev v kazenske zavode stopnja zavarovanja kazenskih zavodov, ker ta kriterij zajema največ lastnosti obsojencev in je v »sodobni penologiji najbolj aktualen«. Čejović, s. 35.

znanih strokovnih kriterijev za razporejanje obsojencev v kazenske zavode. Predpisani kriteriji so danes prilagojeni dejanski zmogljivosti posameznih zavodov in predstavi, kako se naj razporedijo vsi obsojenci, ki morajo npr. v SR Sloveniji v teku enega leta nastopiti kazen zapora, da bodo ti kar najbolj enakomerno razporejeni po posameznih zavodih ali oddelkih. Tako sedaj samo nekateri obsojenci prestajajo kazen po tako imenovanem »teritorialnem« načelu, ki določa, naj bi vsak obsojenec prestajal kazen čim bližje svojega prebivališča zaradi ohranitve čim pogostejših stikov z okoljem in zaradi lastnega občutka, da kljub prestajanju kazni zapora še vedno živi v svojem domačem okolju in med domačimi ljudmi (z domačimi ljudmi mislimo tako na druge obsojence kot na delavce zavoda, ki govorijo domačo govorico obsojenca in so doma iz bližine obsojenčevega doma).

Vse navedeno nas utrjuje v prepričanju, da bi bilo treba v SR Sloveniji danes bistveno spremeniti razporejanje obsojencev v kazenske zavode. Čeprav sta bili doslej v SR Sloveniji izdelani dve raziskavi,¹² ki sta se ukvarjali z razporejanjem obsojencev v kazenske zavode (oziroma s kategorizacijo kazenskih poboljševalnih zavodov), predlogi iz teh raziskav niso nikoli zaživel niti v zakonodaji, še manj pa v praksi izvrševanja kazni zapora. Številni predlogi so še danes sprejemljivi in uporabni, potrebno bi jim bilo dati le sodobnejšo penološko vsebino in obliko.¹³

V vsaki državi, pa tudi pri nas, se postavlja kot odločilno kriminalnopolitično in penološko vprašanje, kakšen delež vseh obsojencev na kazen zapora naj prestaja kazen v zaprtih oziroma odprtih zavodih. Odgovor na to vprašanje zagotovo ne more biti odvisen samo od slučajnih prostorskih zmogljivosti nekaterih zavodov, ki smo jim dali naziv »odprti« zavodi ali oddelki. Če bi družba to vprašanje ustrezno rešila, bi se lahko sestavili in prilagodili potrebam tudi kriteriji za razvrščanje obsojencev

¹² Grupiranje obsojencev.

Organizacija lokalnih zaporov in režim prestajanja kazni. Davidović pa je izdelal tako raziskavo za vso Jugoslavijo.

¹³ Milojević je leta 1980 poročal, da so v Jugoslaviji že trije posebni oddelki (Niš, Požarevac, Rab) »s povečanim nadzorstvom« za posebno nasilne obsojence. Poleg tega je Srbija tedaj že imela poseben dom za psihopate. Milojević, s. 3.

Konstantinovičeva je leta 1977 priporočila ustanovitev »specializiranih zavodov za posebno težke primere večkrat obsojenih oseb«. Konstantinović, s. 3.

v različne vrste zavodov. Odgovor na postavljeno vprašanje, pa je odvisen od odgovora na osnovno družbeno vprašanje: čemu sploh služijo kazenski zavodi. Odgovor je odvisen tudi od celotne politike v posamezni državi. Če je država bolj nagnjena k zastraševanju in kaznovanju obsojencev, bo moral večji delež obsojencev prestajati kazen v zaprtih (ali celo kaznovalno usmerjenih zavodih), če pa je država bolj demokratična in nagnjena k rehabilitaciji in reintegraciji obsojencev, bo večji delež obsojencev lahko prestajal kazen zapora tudi v odprtih ali vsaj polodprtih kazenskih zavodih. Odgovorov na tako postavljena vprašanja pa ni mogoče zahtevati samo od penoloških delavcev, čeprav ni mogoče zanikati njihovega pomembnega vpliva na družbeno vzdušje in na odnos do obsojencev. Saj nihče drugi tako dobro ne pozna obsojencev kot ravno penološki delavci, ki živijo z obsojenci leta in desetletja. Končno pa si prav sami penološki delavci neposredno ali preko svojih nadrejenih v državni upravi postavljajo kriterije in merila za razporejanje obsojencev v kazenske zavode. Tako so za pomanjkljivosti in zastarelost na tem področju v pomembni meri **vedno odgovorni tudi penološki delavci.**

2.3. »Nevarnost« obsojenca kot kriterij za razporejanje v kazenske zavode

Za teorijo in prakso kazenskega prava, kriminologije in penologije se kot osnovno vprašanje postavlja vprašanje **nevarnosti** storilca kaznivega dejanja oziroma obsojenca. Ob pojmu **nevarnosti** se postavljajo vsaj tri temeljna vprašanja. **Prvo vprašanje je**, na čem temelji prepričanje, da obstajajo posamezniki, ki predstavljajo nevarnost za družbo, npr. če pokažejo nasilno vedenje. Za te se zahteva, da jim mora kazenski sistem preprečiti in onemogočiti nadaljnje nasilno vedenje. **Drugo vprašanje je**, ali lahko na podlagi različne nevarnosti storilce kaznivih dejanj in obsojence različno obravnavamo, tako da jih razvrstimo v skupine in za vsako skupino predvidimo ustrezno obravnavanje. S takim razvrščanjem prestopnikov bi lahko dosegli dva cilja hkrati, najprej bi dosegli varstvo družbe z nadzorstvom nad »nevarnimi« prestopniki, hkrati pa bi lahko za manj nevarne uporabili milejše ukrepe in tudi z njimi dosegli obsojenčovo resocializacijo. **Tretje vprašanje pa je**, kako naj opredelimo »nevarnost« kot znamstveni, klinični in praktični problem prestopništva in ali lahko strokovnjaki opredelijo sedanjost in bodočo

nevarnost prestopnika. Na ta način bi se zmanjšale napačne odločitve sodišč v oceni nevarnosti prestopnika.

Ne glede na odgovore na postavljena vprašanja, pa v zadnjem času doživlja kritiko samo pojmovanje nevarnosti prestopnika. Zlasti se pojavlja vprašanje sposobnosti strokovnjakov pravilno oceniti in napovedati nevarnost, kakšni naj bodo praktični načini za nadzorovanje nevarnih prestopnikov in kako zagotoviti zakonitost in pravičnost kazenskih ukrepov, ki temeljijo na nevarnosti storilca kaznivega dejanja. V novejšem času prav pojem »nevarnost postaja otroška bolezen kriminologije«. ¹⁴ Pojavlja se celo stališče, da je »nevarnost le kriminološka izmišljotina«, ¹⁵ da bi družba obvladala prestopniško vedenje ljudi, ki motijo družbeni red. To stališče utemeljujejo s tem, da se je pojem nevarnosti pričel razvijati v preteklosti v povezavi s potepuhi in berači, ki jih oblast ni mogla nadzorovati in iztrebiti, zato so zanje uvedli posebne ukrepe »družbene obrambe«. Tako tudi pojem nevarnosti vse do danes ni mogel postati znanstveni pojem, temveč ostaja le politični pojem, saj je njegov namen obvladovanje ljudi, ki ustvarjajo probleme v družbi. Nevarnost tako bolj ustreza praktičnim potrebam discipline in politike v boju z odklonskim vedenjem ljudi kot pa znanosti. Doslej je nevarnost le občasno ustrezala kriminalni politiki v boju proti prestopništvu. To je posledica spoznanja, da s sedanjim znanjem strok, ki se ukvarjajo z nevarnostjo človeka, ni mogoče z gotovostjo predvideti tveganja bodoče nevarnosti človeka. Za penologa se postavlja vprašanje nevarnosti obsojenca pri razporejanju obsojencev v kazenske zavode, če se to opravlja glede na potrebo, koliko časa mora biti omejena prostost obsojencev, pri določanju ugodnosti v kazenskih zavodih, pri premeščanju obsojencev iz enega v drug zavod, pri zaposlovanju obsojencev izven zavodov, pri pogodnjem odpustu itd. Zlasti penolog bi moral razlikovati med stvarno »družbeno nevarnostjo« obsojenca in med njegovo »zaporsko nevarnostjo«, to je vedenjem znotraj kazenskega zavoda. Ko se razmišlja o zaporski nevarnosti se pri tem le malo lahko upošteva družbena nevarnost obsojenca, ko pa se razmišlja o družbeni nevarnosti po prestani kazni pa se zopet le malo lahko upošteva zaporska nevarnost, ki jo je pokazal z vedenjem med prestajanjem kazni. Pri tem se je že uveljavilo spoznanje, da vedenje

človeka v kazenskem zavodu lahko ni v nobeni povezavi z njegovim vedenjem na prostosti. Tako se morda še najbolj približamo resnici, če ugotovimo, da vse današnje določanje nevarnosti obsojenca temelji predvsem na občutku in izkušnjah, je stvar proste presoje, čeprav se upoštevajo pri tem nekateri pomožni kriteriji kot npr. starost, vrsta kaznivega dejanja, kriminalna preteklost, vedenje med prestajanjem kazni itd. Toda, ne glede na to, na kakšen način ocenjujemo nevarnost posameznega obsojenca je res, da oznaka nevarnosti ožigosa ljudi in ljudje se vedejo potem v skladu z nalepko, ki jo imajo. Na ta način prihaja etiketiranje ljudi z nevarnostjo samo s seboj v nasprotje, ko iz dobrega namena pričnejo preveč izstopati zlasti slabe posledice tega etiketiranja. Ko je enkrat človeku dana nalepka, da je nevaren, se nadaljne ohranjanje ali odstranjevanje te nalepke izmakne iz nadzora tistih, ki so nalepko dali v dobrem namenu. Človek pogosto ostane šam s svojo nalepko in mora z njo živeti in umreti.

Če ima nalepka nevarnosti negativen predznak in lahko sama po sebi pospeši nadaljnje »nevarno« vedenje etiketiranca, je vprašanje, ali ne bi bilo za kriminologe, penologe, socialne delavce, psihiatre in druge bolj etično odkloniti svoje sodelovanje v etiketiranju ljudi z nevarnostjo vse dokler ne bo bolj zanesljivih meril za določanje človekove bodoče nevarnosti. Pokazala se je pozitivna povezava med številom ocenjenih »nevarnih« storilcev kaznivih dejanj in obsojencev ter med povečano represijo kazenskega pravo sodja. To pa je lahko trd preiskusni kamen za vest ocenjevalcev nevarnosti. Napovedovanje nevarnosti lahko izrazimo z matematično enačbo: čim slabša je zanesljivost napovedovanja nevarnosti, večje so storjene napake in krivice ljudem, ki smo jih označili za nevarne (zato smo jih poslali na prestajanje kazni zapora v zaprti namesto v polodprti ali odprti zavod). Največ napak je takrat, če ocenjujemo »na pamet«, brez trdnih kriterijev. Toda ob tem moramo upoštevati še eno resnico: če npr. razporejamo obsojence v kazenske zavode po čistem slučaju, naključju (npr. ko se napolnijo vse postelje v enem zavodu, pričnemo pošiljati obsojence v drug zavod, ki ima še prazne postelje), brez vsakih kriterijev, ki bi bili povezani z obsojenci, ali če bi nekaj podobnega uporabili pri pogodnjem odpustu obsojencev (npr. vse odpustimo po polovici prestane kazni), bi bile vse »napake« ob tem le posledica slučaja in nezmožnosti napovedovanja bodočega vedenja človeka, posle-

¹⁴ Debuyst, s. 7.

¹⁵ Isto, s. 9.

dice pa bi tudi enako prizadele vse posameznike in vso družbo. Če pa uporabljamo pri teh opravilih danes najboljše znane pripomočke in kriterije, ki zagotavljajo največjo možno verjetnost, bodo storjene napake **posledica naše volje in zavesti** in bomo s tem prizadeli veliko posameznikov, ki smo jih npr. napačno razporedili v kazenske zavode ali iz njih odpustili. Veljati bi moralo načelo, da nihče ne bi smel uporabljati znanosti za doseganje drugih in drugačnih ciljev, kot jih lahko zadovolji sama znanost.

3. Sklepna misel

Med teorijo, zakonodajo in prakso je težko doseči popolno skladnost. To ima svoje slabe pa tudi dobre posledice. Neskladja in nasprotja v življenju so lahko vspodbuda za napredek, za iskanje boljšega in naprednejšega v družbenem življenju.

Na področju razporejanja obsojencev v kazenske zavode je še veliko nerešenih vprašanj. Teorija, ki je uspela prepričati zakonodajo in prakso, da je koristno vsaj del obsojencev namesto v zaprte razporediti ali premestiti v polodprte ali odprte zavode, prihaja v krizo, ker še ni znanstvenih kriterijev za razločevanje med »nevarnimi« in »nenavnimi« obsojenci. Zakonodaja je v nekaterih primerih tudi napredna, vendar je pogosto za različne življenjske položaje preveč utesnjujoča. Po drugi strani pa si tudi praksa pogosto utira bolj napredna pota mimo zakonodaje. Kaj

se v resnici dogaja na penološkem področju pa je v odločilni meri odvisno tudi od vodilnih ljudi na tem področju, saj vedno v končni meri oni sami odločajo, kaj od teorije, zakonodaje in prakse bodo upoštevali in kako bodo ravnali z obsojenci. Kriminoloških in penoloških resnic je danes še tako malo, da si penološki delavec z njimi pri praktičnem delu lahko le malo pomaga. Vsakdo je prisiljen iskati svojo »resnico«. V delovanju kazenskega zavoda gre v končni meri vedno za odnose med ljudmi, za odnose med penološkimi delavci in obsojenci. Teh odnosov pa ni mogoče določati s predpisi in navodili. Ti odnosi so taki, kot jih ustvarijo ljudje, ki živijo v zaporski skupnosti. Obsojencem so praviloma malo mar še tako napredna zakonodaja in napredna stališča teorije. Zanje je pomembna edino resničnost, v kateri živijo dneve, tedne, mesece, leta in desetletja. Za obsojence predstavljajo resničnost vedno le penološki delavci in preko njih tudi vrednotijo penološko teorijo in zakonodajo. Kaj bo obsojenec »dobil« s prestajanjem kazni zapora in kakšne penološke delavce bo »dobil« pa je v pomembni meri odvisno prav od prvotne razporeditve obsojenca v kazenski zavod, saj velika večina obsojencev prestane vso svojo zaporno kazen v tistem zavodu, v katerega je bila razporejena ob nastopu kazni. Na to razporejanje pa bistveno vplivajo naše predstave o obsojenčevi »družbeni« in »zaporniški nevarnosti«. Naša naloga je, da smo pri tem razporejanju razumsko trezni, znanstveno čim bolj prepričljivi in zlasti pravični.

LITERATURA

1. Audič, K.: Vloga in naloge svobodnejšega režima prestajanja kazni zapora. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana 17/1966, št. 3, s. 104—110.
2. Avanesov, G. A.: Nekotrije voprosi kriminologičeskogo prognozirovanja. *Vestnik moskovskogo universiteta*, Moskva 1968, št. 6, s. 84—90.
3. Avanesov, G. A.: *Vozmožnosti prognozirovanja individualnega povedenija osuždenih*. Moskva, Vsesojuznoe občestvo psihologov 1971, s. 133—134.
4. Bagnel, D. S.: Open Penal Institutions. *Indian Journal of Criminology*, Madras 8/1980, št. 2, s. 106—109.
5. Bloomberger, S. A.: Participation Management. *Criminology*, London 15/1977, št. 2, s. 149—164.
6. Brinc, F.: Sedanjost in prihodnost odprtih kazenskih zavodov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana 34/1983, št. 1, s. 28—38.
7. Brinc, F.: Družbeno vzdušje v kazenskih popoljševalnih zavodih. *Penološki bilten*, Ljubljana 1/1983, št. 2, s. 24—62.
8. Brinc, F.: Kazenski zavod kot terapevtsko okolje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana 34/1983, št. 4, s. 319—331.
9. Brinc, F.: Obsojenčeva percepcija delavcev kazenskega zavoda. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana 35/1984, št. 3, s. 224—234.
10. Brooks, R. J.: Correctional Officer's Training Section. *American Journal of Correction*, Saint Paul 31/1969, št. 3, s. 22—26.
11. Clements, C. B.: The Future of Offender Classification. *Criminal Justice and Behavior*, Beverly Hills 8/1981, št. 1, s. 15—38.
12. Čejović, B.: Vrste ustanova za izvršenje kazne lišenja slobode. *Pravni život*, Beograd 20/1971, št. 12, s. 33—44.
13. Davidović, D.: *Kategorizacija kazneno-popravnih ustanova i klasifikacija osuđenih lica u Jugoslaviji*. Beograd, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja 1970, 221 s.
14. Debuyt, C.: La notion de la dangerosité, maladie infantile de la criminologie. *Criminologie*, Montréal 1984, št. 2, s. 7—24.

15. **Grupiranje obsojencev.** Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1963, 115 s. Raziskava št. 11.
16. Hepburn, J. R.; Straton, J. R.: Total Institution and Inmate Self-Esteem. *The British Journal of Criminology*, London 17/1977, št. 3, s. 237—250.
17. Keve, P. W.: **Prison Life and Human Worth.** St. Paul, University of Minnesota Press 1974, 199 s.
18. Konstantinović, S.: Stalno osudjivana lica. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd 14/1977, št. 4, s. 111—125.
19. **Manual of Correctional Standards.** Washington, The American Correctional Association 1968, 642 s.
20. Matić, O.: Primena i izvršenje krivičnih sankcija u Jugoslaviji. **Izvršenje krivičnih sankcija u Jugoslaviji sa posebnim osvrtom na ulogu organa pravosudja i organa socijalne zaštite u njihovom izvršenju.** Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja 1980, s. 1—46.
21. Milojević, S.: Izvršenje krivičnih sankcija nad punoletnim osudjenim licima. **Izvršenje krivičnih sankcija u Jugoslaviji sa posebnim osvrtom na ulogu organa pravosudja i organa socijalne zaštite u njihovom izvršenju.** Beograd 1980, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja s. 1—23.
22. Montandon, C.: La dangerosité. **Deviance et société**, Genève 3/1979, št. 1, s. 89—104.
23. **Organizacija lokalnih zaporov in režim prestajanja kazni.** Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1965, 333 + 234 s. Raziskava št. 18.
24. Pearce, W. H.: Community Based Treatment of Offenders in England and Wales. **Federal Probation**, Washington 38/1974, št. 1, s. 47—51.
25. Scuder, K. J.: **Prisoners are People.** Garden City, Doubleday Comp., 1952, 286 s.
26. Sommer, R.: **The End of Imprisonment.** New York, University Press 1976, 211 s.
27. Steele, E. H.; Jacobs, J. B.: Untangling Minimum Security: Concepts, Realities and Implications for Correctional Systems. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, New York 14/1977, št. 1, s. 68—83.
28. Van Wigh: Organisation d'un établissement pénitentiaire à tous les niveaux. *Bulletin de l'Administration Pénitentiaire*, Bruxelles 30/1976, št. 6, s. 325—342.

UDC 343.81—058.56

Assining Convicts to Different Penal Institutions

Brinc, dr. Franc, Senior Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

Penal legislation also defines the purpose of punishment as well as the aim of imposition and implementation of prison sentence. The theory and practice complement these aims, defined by legislation, with numerous others. For this reason arises the constant question of what purpose should in fact serve penal institutions and which of these purposes should prevail in a particular penal institution. It is more than obvious that it is hard to establish what is in fact the aim of the penal institution since frequently neither the staff itself nor the convicts realize this.

Classification of convicts in penal institutions is often based on the premise that the people who make the classification know everything about delinquency, its causes and origins, as well as every-

thing about the convicts, and are consequently able to assign each convict to the institution which is the most suitable for him. Theoretical knowledge as well as practical experience dictate the modification of current criteria of classification, although the new criteria make their way relatively slowly to everyday practice. In fact, the regulations can not be considered as the main obstacle to these modifications as most of the new elements could be introduced without amendments to current regulations. What in fact does represent a more serious obstacle to more rapid progress in this field, is the mentality of the people who could actually participate in the introduction of new approaches in the classification of convicts in penal institutions and thus to the transformation of penal institutions into rehabilitative and correctional social institutions.